

Exegetische notities eerste lezing

Exodus 17,8-13

Tijdens de uittocht uit Egypte door de woestijn op weg naar het beloofde land Kanaän verblijven de Israëlieten in de oase Refidim.¹ Hier krijgen ze te maken met een dubieuze primeur: de eerste vijandelijke aanval. Een nomadenstam rukt op om Israël aan te vallen. In de Bijbel zijn zo'n dertig verwijzingen naar de Amalekieten te vinden, maar buiten de Bijbel worden zij nergens in bronnen uit de tijd zelf genoemd en er is ook geen enkele archeologische aanwijzing voor hun bestaan. Als stamvader van de Amalekieten wordt Amalek genoemd, een kleinzoon van Esau.² De afstammelingen van Esau binden dus de strijd aan met de Israëlieten, de afstammelingen van aartsvader Jakob. We worden door de schrijver vermoedelijk op het spoor gezet deze strijd te zien als een voortzetting van de vete over het eerstgeboorterecht tussen Esau en Jakob.³ 'Jacob' - bij monde van Mozes - geeft Jozua opdracht tegen 'Esau' ten strijde te trekken. Zolang Mozes, staande op een niet met name genoemde heuvel, zijn handen omhooghoudt, zijn de Israëlieten aan de winnende hand. Mozes' armen worden daar moe van. 'Esau' is blijkbaar te sterk voor 'Jakob'. Dat de strijders hoogstwaarschijnlijk ook moe worden, verhaalt de schrijver niet. Hij stelt zijn focus scherp op de top van de heuvel. Aäron en een verder niet nader omschreven man met de naam Chur⁴ halen vervolgens een steen waarop Mozes kan gaan zitten en zij ondersteunen vervolgens zijn armen tot zonsondergang. De schrijver meldt expliciet dat Mozes de *staf van God* meeneemt naar de heuveltop. Het was deze staf die veranderde in een slang, die de Nijl sloeg, het stof, de zee, de rots. Kortom, de staf staat voor Gods verlossende daden. Vervolgens wordt die staf niet meer genoemd. Pal tegenover dit religieuze attribuut staat het militaire: Jozua boekt de overwinning met het *zwaard*.

Op wiens conto moet de overwinning nu geschreven worden: staf of zwaard? De *Mechilta*, een Hebreeuws commentaar op het boek Exodus lost het als volgt op:

Was het dan de hand van Mosjè die Israël deed winnen en Amalak brak? Nee: steeds als Mosjè zijn handen naar omhoog hief, keken de kinderen Israëls naar hem en vertrouwden ze op Hem die Mosjè geboden had zo te doen, en deed de Eeuwige hen wonderen en machtige daden.

Jozua wordt hier in de Bijbel voor het eerst genoemd, maar niet nader geïntroduceerd. Hij is blijkbaar voor de lezer al de bekende legeraanvoerder die als latere opvolger van Mozes de veroveraar van Kanaän is. Zijn naam betekent *JHWH redt* en werd in het Grieks *Ièsous* en Latijn *Jesus*. In de strijd wordt Jozua door Mozes verantwoordelijk gesteld voor het militaire aspect van de strijd. Zelf gaat Mozes voor de religieuze kant.

Is het armgebaar van Mozes een gebedshouding, de zogenaamde *orante*? De tekst noemt dit niet nadrukkelijk, maar de vraag is in relatie tot de evangelielezing van deze zondag zeker interessant.

¹ De locatie van Refidim is zoals de locatie van de meeste plaatsen uit Exodus niet nader te bepalen.

² Genesis 36,12.

³ Te lezen vanaf Genesis 25,27.

⁴ Volgens buiten-bijbelse tradities ofwel de zoon ofwel de man van zijn zus Mirjam.

Gaat er van de omhoog geheven armen een bepaalde kracht uit? In de oudheid heerste de gedachte dat zo'n kracht vooral van de rechterhand uitging. Die rechterhand moest ook zo ver mogelijk zichtbaar zijn. Mogelijk is dit de reden waarom Mozes op een heuveltop gaat staan. Houdt Mozes zijn armen vóór zich of naast zich omhoog? In het laatste geval neemt zijn lichaam met zijn armen een kruisvorm aan, van oudsher een symbool van bescherming. Vanzelfsprekend is deze uitleg in combinatie met de naam Jozua ook christelijk geïnterpreteerd. Hoe het ook zij: Mozes' armen blijven *hooggeheven*. In het Hebreeuws staat hier het woord *emoena* dat *hecht* betekent. Mozes is derhalve het voorbeeld van de gelovige die met tekortkomingen hecht in God.

Exegetische notities antwoordpsalm

Psalm 121,1-2.3-4.5-6.7-8

De reeks psalmen 120-134 draagt als titel *Lied van de opgangen*, waarbij met *opgang* ofwel de terugkeer uit de ballingschap, of de vijftien treden van de tempeltrap, dan wel de bedevaart naar Jeruzalem wordt bedoeld. De antwoordpsalm van deze zondag beslaat, verdeeld over vier strofes, de volledige tekst van Psalm 121 met vers 2 als refrein, dat in de Latijnse liturgie een bekende antifoon was: *auxilium meum a Domino, qui fecit caelum et terra*. De aansluiting bij de eerste lezing is de berg, plaats van openbaringen van JHWH, in de eerste strofe, waarnaar de dichter zijn ogen richt. De dichter stelt een hulpvraag in de ik-vorm die vervolgens wordt beantwoord in de u-vorm. In een inclusie wordt bezongen dat wij hulp kunnen verwachten van JHWH, zowel kleine als grote ondersteuning. JHWH zorgt dat je niet struikelt. Maar nog grootser: JHWH is bezorgd voor heel ons komen en gaan, niet alleen deze dag, maar altijd tot in eeuwigheid. Kern is de zes keer voorkomende Hebreeuwse werkwoordstam *sjmr*, behoeden, een van de fundamentele werken die JHWH in het Eerste Testament verricht. JHWH behoedt voor de kwalijke kanten van zon en maan. Zonnesteek en maanziekte zijn vervelende ziekteverschijnselen. Zon en maan staan hier ook voor *dag en nacht*.

Exegetische notities tweede lezing

2 Timoteüs 3,14-4,2

De tweede brief van Paulus aan Timoteüs is een aangrijpend document als we bedenken dat Paulus in een kerker in Rome wacht op zijn terechtstelling. Zijn zendingswerk is klaar. Nu moet hij alleen nog het geloof veiligstellen voor als hij er zelf niet meer is. Daarom stuurt hij Timoteüs deze brief die beschouwd kan worden als zijn laatste wil.

De tweede lezing confronteert ons met de eerste christenen die moeten vechten om te overleven en de overgeleverde leer te behouden voor volgende generaties. In de omgeving van Timoteüs werkten mensen die deze leer opnieuw interpreteerden, waardoor de overlevering van de apostelen niet tot haar recht kwam. Die nieuwe interpretatie leek progressief, omdat ze ging over toekomstige en hemelse zaken. De aardse realiteit werd echter uit het oog verloren. Om die reden keert Paulus zich tegen deze in zijn ogen dwaalleraars en vraagt hij Timoteüs hun leer in de wind te slaan en vast te houden aan de leer die hij *van kindsbeen af* kent. Deze uitdrukking hoeft niet alleen op de jeugd van Timoteüs te slaan, maar kan ook in een breder

kader worden geplaatst. De persoonlijke overlevering heeft een functie in het grote raamwerk van de geschiedenis van een volk, waarmee Timoteüs door geboorte en door *theopneustos*, ‘goddelijk geïnspireerde’, geschriften is verbonden. Over dit Griekse begrip is heel veel geschreven. Het is de eerste keer dat een Bijbeltekst spreekt over de goddelijke inspiratie van het Eerste Testament. De tekst van en over God die we horen in de liturgie is Gods stem.

Exegetische notities Evangelie

Lucas 18,1-8

Het spreken in in de vorm van een gelijkenis was en is een joodse wijze van aanschouwelijk maken van waarheden.⁵ Jezus maakt hiermee duidelijk wat de pointe is van bidden. Die pointe is verbonden met Jezus' toespraak over de komst van de Mensenzoon.⁶ *Blijf bidden en geef de moed niet op*, geeft Lucas in de inleiding aan. Tegenover een niet met name genoemde rechter in een eveneens naamloze stad die zich bekommert om God noch gebod staat diens tegenpool God de Heer zelf. Het probleem van een corrupte rechtspraak was in Israël niet onbekend. Men kende er joodse en heidense rechters. Tegenover de *dajjané gezeroth*, de verbodsrechters, werden met vervanging van één letter de heidense rechters wel eens spottend *dajjané gezeloth*, rover-rechters, genoemd. Een weduwe komt recht halen. Welk recht en tegenover welke partij speelt in de parabel geen rol of wordt bekend verondersteld. Zij heeft te maken met zo'n rover-rechter en dreigt hem 'onder het oog te slaan', *hupōpiazō*, zoals er letterlijk vertaald in het Grieks staat.⁷ De rechter dreigt het lachertje van de stad te worden als die potige weduwe dat zou doen. Andere slachtoffers van deze rechter die blind is voor recht, andere weduwen en wezen, zullen dit verhaal met veel plezier beluisterd hebben. De rechter vreest zijn *gezicht* te verliezen. En dan komt het punt van de vergelijking: als een heidense rechter zich al om zo'n bedenkelijke reden *na lange tijd* laat vermurwen omdat de zeurende weduwe niet opgeeft, hoeveel te meer dan zal de rechtvaardige rechter God *spoedig* recht verschaffen aan gelovigen die *dag en nacht* (vergelijk de antwoordpsalm) bidden. In Psalm 68 heet God de vader van wezen en beschermer van weduwen, mensen die geen rechten hadden. Maar God belooft gerechtigheid, recht aan de verdrukten, rechtelozen geeft hij hoop. De afsluitende zin van de lezing waarschuwt ‘hecht’ te blijven, ook al werkt het uitblijven van de spoedige wederkomst van de Mensenzoon misschien het tegendeel in de hand.

Focus

Bij Mozes blijkt de ondersteunende kracht voor zijn te voeren strijd te zitten in zijn koste wat kost naar de hemel geheven armen. Bij Timoteüs gaat het om het met wijsheid doorgeven van de in geloof aanvaarde leer. De parabel bij Lucas behandelt eveneens een vorm van herhaaldelijk en eindeloos bidden. Het gaat daarbij niet om uitputtende uitleg over de inhoud van bidden, maar om zich hechten in, verduren en uithouden.

⁵ De rabbijnen spreken over *masjal* en het Grieks gebruikt voor deze vertelvorm het woord *parabolè*, parabel of vergelijking.

⁶ Lucas 17,22-35

⁷ Het lectionarium vertaalt dit nogal zwak met *plagen*, de NBV21 is duidelijker met *aanvlieden*.